

Раденко ШЋЕКИЋ*

ЕВРОПСКИ БЕЗБЈЕДОНОСНИ ИДЕНТИТЕТ - ПОКУШАЈИ ОСАМОСТАЉЕЊА ЕВРОПСКЕ ПОЛИТИКЕ ОДБРАНЕ И БЕЗБЈЕДНОСТИ

Анстракт

Тема рада треба да укаже на покушаје осамостаљења европске политике одбране и безбједности, у склопу њене заједничке спољне и безбједносне политике. Кроз факторе и дешавања који су довели до стратешког европског значаја у сукобу суперсила, провлачи се идеја о отклањању зависности у војном погледу од САД. Стварањем чвршће економско-политичке уније Европа настоји да рedefинисањем односа са САД води аутономну политику на пољу одбране и безбједности, у складу са њеном глобалном економском снагом.

Односи Европе и САД у свијетлу Хладног рата и почетака европског интегрисања – однос неравноправних партнера

Постоји битна разлика између традиционалног географског и стратешког појма Европе, који означава једноставно *Стари континент*, и постхладноратовског економског и политичког термина Европа који означава *Европску унију* и земље које имају различите споразуме са њом. Прва Европа је географски терен на коме се одвијао рат супростављених идеологија и војноеконских интереса између 1945. и 1989. године, док је друга нормативна одредница која означава интеграције.

Други свјетски рат је представљао за европски континент катализатор промјена. Уништена индустрија, саобраћајнице, велики број жртава и бескућника представљали су доста лошу слику послјератне Европе. Као резултат два свјетска рата Европа је била на ивици привредног

---

* Аутор је асистент - сарадник у Историјском институту Црне Горе.

слома и потенцијалне пријетње од опште глади усљед несташнице хране. А што је још горе, дошло је до пораста затегнутости између дојучерашњих савезника, западних држава и СССР-а, јер је ратну алијансу на окупу до тада држала само заједничка опасност, а када је ње нестало, нестало је и разлога за савезништво. Европа је тада идеолошки подијељена по принципу - *чија земља тога и вјера (односно идеологија)*. Черчилов говор у Фултону 1946. године, у којем се позвао на стварање заједнице која говори енглеским језиком ради одбране од заједничке опасности, алудирајући првенствено на чвршће савезништво САД и Велике Британије, представљао је прву најаву Хладног рата.¹ Након тога су сукоб још више потпириле САД поводећи се за Трумановом доктрином, залажући се за сузбијање совјетских утицаја и комунизма у свјетским оквирима уз употребу свих могућих средстава.² Тако је Европа постала полигон за сучељавање двију тадашњих суперсила – САД и СССР-а, од којих је прва имала надмоћ на мору и ваздуху а друга на копну³. Тако ће највећи дио међународне политике бити наредних деценија заокупљен прилагођавањем том совјетско-америчком супарништву.⁴ Мада су супарници временом постигли прећутни договор о могућности мирног коегзистирања, што је навело многе да тада о пријетњи нуклеарним оружјем говоре као о *тигру од папира*, ипак су постојале и земље које су сукоб много озбиљније схватале (Кина).⁵

Иако је порука о крају Европе више пута објављивана, те 1945. године колапс Европе био је више него изгледан.⁶ Иронијом судбине, подстицај за обнову дошао је споља.⁷ Стаљинова политика прекрајања Источне Европе по совјетском моделу била је двострука грешка – није допринијела совјетској безбједности а преостали дио Европе је буквално дигла из мртвих. Привреда западноевропских држава би свакако била обновљена, али би тај процес трајао дуже и питање је да ли би се

¹ Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretk, Zagreb 2001*, 39,

² Труманова доктрина је била веома слична Монроовој доктрини, објављеној 1822. године којом је Амерички континент претворен у двориште САД, а има и сличности и са политиком отворених врата у Азији из друге половине 19. вијека,

³ Још је А. де Токвил у првој половини 19. вијека предвиђао да ће Русија и САД бити будуће велике свјетске силе.

⁴ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, ЦИД, Подгорица 2003, 419,

⁵ Кина је од 1949. године била под влашћу режима који је био вољан да заметне праву борбу, без обзира на потенцијални нуклеарни холокауст. Наводно је Мао Це Тунг рекао вођи италијанских комуниста Тољатију – « Ко вам је рекао да Италија (у случају нуклеарног рата) мора да преживи. Преостаће 300 милиона Кинеза и то ће бити довољно да се људска врста продужи » (Ерик Хобсбаум, *Доба Екстрема*, Београд 2004, 176),

⁶ Адолф Хитлер је 1935. године рекао да за 10 година нико неће моћи да препозна Европу, што се нажалост и обистинило.

⁷ В.Лакер, *Европа 1945-1992*, Београд 1999, 158,

европска међусарадња одвијала на исти начин. Такође, да су државе комунистичког лагера прихватиле понуђену финансијску помоћ Маршаловог плана, тада би знатно мања сума новца остала државама Западне Европе за обнову њихове привреде. Жан Моне је једном рекао *да су кризе велики ујединитељи* а послјератна Европа је била суочена са највећом кризом до тада.⁸

Године 1947. САД и Велика Британија су закључиле да ће економски снажна Њемачка бити од суштинске важности за одбрану либералне демократије у Западној Европи, тако да септембра исте године спајају своје окупационе зоне у Њемачкој у *Бизонију*. Ускоро им се прикључила и Француска са својом зоном што је представљало основ за стварање Западне Њемачке 1949. године. Маршалов план је био програм обнове привреде Европе након Другог светског рата. Објављен је 1947. године од стране тадашњег министра вањских послова САД-а, Џорџ Ц. Маршала. До 1952. године 18 држава Западне Европе добиле су 14 милијарди долара као кредите или помоћ. Маршалов план је имао великог удијела у обнови европске привреде, посебно на обнову западно-њемачке привреде. Политички, овај план је допуњавао америчку политику онемогућавања комунистичког утицаја – тзв. *стратегија контаминирања*.⁹ Маршалов план је попримио више облик поклона него зајмова. План је био права трансфузија за ослабљену европску привреду, којим је у Европу убризгано укупно око 16,5 милијарди пријекно потребних долара. Најбоље што су тада Французи могли да учине било је да тако уплету француске и западноњемачке послове и интересе да би евентуални сукоб између ова два стара супарника постао практично немогућ. Њемцима је план европског интегрисања највише одговарао, јер је то био најбољи а можда и једини начин да се равноправно врате и укључе у европску политику.¹⁰ Хладни рат и блоковска подјела допринијели су убрзаној интеграцији Западне Европе као функционалне и наднационалне организације. Интеграција се првенствено базирала на економском плану, а за домен безбједности оформљен је савез са САД. Еволуција у интеграцији Западне Европе постепено је стварала структуре и институције које су у себи садржале функције безбједности и заједничке спољне политике.

Опадање европске доминације у систему свјетске моћи, услиједило је након промјене равнотеже снага у свијету, нарочито послје Првог свјетског рата, када је ратом исцрпљена Европа почела да посустаје за

⁸ Наведено дјело, 7,

⁹ Амерички државник George Kennan је идејни творац ове доктрине. Ова изразито анти-совјетска спољнополитичка концепција *стратегије задржавања* базирала се на ограничавању совјетских акција свуда по свијету. – Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb, 2001, 51.

¹⁰ В.Лакер, *Европа 1945-1992*, Београд, 1999, 8

економијама САД и Јапана. Западна Европа је 1945. године схватила да више нема свјетску превођ која је трајала претходна четири вијека и да је њена будућност не у међусобним сукобима, већ у идеји о уједињењу. У првом периоду европског интегрисања доминантан је био став о федералној организацији суверених држава. Ова идеја је потом уступила мјесто идеји о функционалној интеграцији тј. преношењу одређених функција власти држава на заједничке институције. Француска иницијатива у виду *Шуманове декларације*¹¹ од 6. маја 1950. представља револуционаран помак у области европских интеграционих кретања јер чини претходницу стварања Европске заједнице за угаљ и челик, јединствене међународне организације са елементима наднационалности и специфичном институционалном структуром. Сама Декларација се бави идејом стављања производње угља и челика Француске и Њемачке под управу *Високе власти*, изван националне контроле.¹² Жан Моне и Алфредо Спинели, италијански федералист сматрају се идејним покретачима *Шумановог плана* који је довео до стварање Европске заједнице за угаљ и челик. Уговор о оснивању је потписан у Паризу 23. јула 1952, а истекао је 23. јула 2002. године. У самом почетку заједница је била ограничена на стварање заједничког тржишта за угаљ и челик за шест оснивача – Француску, Западну Њемачку, Италију, Белгију, Холандију и Луксембург. Сврха јој је била и очување мира, будући да је успјела заједно окупити и побједнике и губитнике рата унутар једне институционалне структуре која им је омогућила да сарађују као равноправни партнери. До пред крај 50-тих европска производња је била за скоро 35 процената већа него прије рата, а за шест година постојања Заједнице за угаљ и челик робни промет међу државама је удвостручен. 1957, три године након што је Француски национални парламент одбацио предлог о оснивању Европске одбрамбене заједнице, иако је сама Француска била његов иницијатор, шест држава је одлучило да оснује економску заједницу која ће почивати на слободној размјени роба и услуга, те слободном кретању људи. Тако је 1. јануара 1958. године почела да функционише *Европска економска заједница* која је у року од пет година са својих 165 милиона становника постала највећа трговинска сила свијета. Западна Европа, која заузима само 3 % свјетске површине копна а у којој је 1960. године живјело само 9 % свјетске популације, давала је преко 25 % укупне свјетске производње и обављала око 40 % свјетске трговине и на тај начин представљала највеће свјетско тржи-

¹¹ Носи име по Француском министру спољних послова, Роберту Шуману, иако је главни инспиратор идеје био Жан Моне, председник Комитета за економско планирање и модернизацију у Француској.

¹² Г.Илић-Гасми, *Реформе европске уније*, Београд, 2004, 23,

ште.¹³ Царине на међусобну трговину биле су укинуте већ 1968. године. Успјех шесточлане заједнице подстакао је Велику Британију, Ирску и Данску да поднесу молбе за приступ заједници. Прво проширење Заједнице остварено је тек 1972. односно 1973. године након мукотрпних преговора и одбијања Француске која је за вријеме владавине Де Гола два пута - 1961 и 1967. године - користила своје право вета да спријечи прикључење Велике Британије Заједници.¹⁴ Првобитни британски став омаловажавања Заједнице се промијенио 60-тих, тако да је Велика Британија, заједно са Ирском и Данском примљена *Финалним актом* који је ступио на снагу 1. јануара 1973. године. Слиједила држава која је приступила Заједници била је Грчка која је званично 1. јануара 1981. године постала десета чланица. Потом је слиједио пријем Шпаније и Потругалије 1986. године. Овим проширењем Заједнице проширује се и њено дјеловање на подручја социјалне и регионалне политике, као и на заштиту животне средине. Ово је проширење наметало неодложно спровођење структурних реформи са циљем смањења развојних разлика унутар Заједнице која је почела да игра све важнију улогу на међународном плану.¹⁵

Блокowska подјела кочила је политичко уједињење европских организација, јер није било основа за самосталну одбрану. 1952 склопљен је уговор о оснивању *Европске одбрамбене заједнице* али одбијањем Француског парламента да га ратификује није ступио на снагу у облику у којем је донесен, чиме су се актери европског интегрисања окренули првенствено економској сфери изградње Европе. Ова иницијатива је имала и своју политичку позадину. Наиме, 1953. умире Стаљин чиме долази до одређеног смањивања тензија у међународним односима. Такође, завршетак ратова у Кореји и Индокини и поменуто смањивање затегнутости између блокова давало је изгледа Европи да започне своју аутономну политику. Послије више година процвата, без премца, европска привреда је међутим почела да успорава. Први нафтни удар 1973. и други крајем исте деценије запријетили су рецесијом.¹⁶ Још озбиљнији

¹³ В.Лакер, *Европа 1945-1992*, Београд, 1999, 217,

¹⁴ Када су Французи први пут ставили вето на прикључење ЕЕЗ, Велике Британија је почетком 60-тих, заједно са скандинавским државама, Португалијом, Швајцарском и Аустријом оформила зону слободне трговине - ЕФТА, што је допринијело општој либерализацији европске привреде.

¹⁵ Тревор Хартли, *Основи права Европске заједнице*, Београд, 1998, 7.

¹⁶ До нафтног удара (када је цијена нафте повећана са 2,8 на 14,5 долара по барелу) је дошло услед вишеструког повећања цијене нафте од стране арапских земаља извозница, а уследило је као мјера притиска након четвртог Израелско-арапског рата, познатијег као Јом Кипур рат, у којем је Израел, уз благонаклоност западних држава (у првом реду САД), успио да порази коалицију арапских држава.

је био недостатак солидарности и сагласног дјеловања у тим лошим годинама. Нагонска реакција је била – *свако за себе*, а не смишљена и координирана политика. Тако је оптимизам 50-тих и 60-тих замијенио дубоки песимизам који је трајао све до почетка 80-тих.¹⁷

Европесимизам који је био актуелан до почетка 80-тих већ крајем исте деценије уступа мјесто новој нади у европско интегрисање. Тако су 1992. интензивирани планови ка потпуној економској и монетарној унији, а промјене у окружењу – крај Хладног рата, погодовали су успостављању чвршће политичке уније. Римски уговори из 1957. године су измијењени *Јединственим европским актом* 1986. године и уговором из Мастрихта новембра 1993. године, те коначно Амстердамским уговором из 1997. године. Пад Берлинског зида, иза којег је услиједило уједињење Њемачке 3. октобра 1990. године, као и ослобађање од турског Совјетског Савеза, који је и сам био суочен са процесом дезинтеграције у децембру 1991, довели су до демократизације у бившим комунистичким земљама Централне и Источне Европе и донијели промјене у структури цијеле Европе. Појам “Европска унија” уведен је на *Паришкој конференцији на врху*, 1972. године и постао је синоним за реформу у циљу остварења будуће слике заједнице. Уз економске аспекте који наравно остају важни и утемељујући, Заједница је временом попримила црте далекосежне политичке интеграције европских земаља. Својеврсна унутрашња осовина у Заједници Париз-Бон, чије су главне архитекте били Де Гол и дугогодишњи западноњемачки канцелар Конрад Аденауер, представљала је костур око кога су се окупљале и повезивале остале европске земље. Схватило се да ће европска интеграција бити могућа само превазилажењем старих спорова и традиционалних непријатељстава. Европска интеграција је процес који траје већ неколико деценија и који ће потрајати, при томе се околности мијењају, али ће процес европског уједињења самим тим добити веће димензије.¹⁸ Тако да данас Европска унија са својих 25 чланица представља највећу свјетску економску и политичку интеграцију, са намјером да се и даље шири на простор Балкана и Источне Европе. Добровољно препуштање власти у корист наднационалних институција од стране држава чланица даје снагу Унији да њена централна власт предузима независне политичке иницијативе.¹⁹ Европска унија је, обзиром на заједничко тржиште и многе елементе економске уније, отишла најдаље на путу чврће интеграције у односу на сличне покушаје међудржавних савеза у Азији и Америци. То је стога што је једина од сличних организација прошла

¹⁷ В.Лакер, *Европа 1945-1992*, Београд, 1999, 12,

¹⁸ П.Јовановић, *Савремени политички системи*, Подгорица, 1998, 352

¹⁹ Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема*, Београд, 2004, 325,

кроз неколико нивоа интегрирања – 1) створила је подручје слободне трговине, 2) остварила царинску унију, 3) оформила заједничко тржиште, 4) остварила потпуну економску унију. С друге стране, земље *MERCOSUR*²⁰-а, *AEC-a*²¹ и *Андског споразума*²² у Јужној Америци биле су средином 90-тих тек у процесу успостављања царинске уније, док је у Азији мултицивизацијски *АСЕАН*²³ тек 1992. почео да се креће у правцу развоја подручја слободне трговине. Ниједна слична организација, са изузетком Сјеверноамеричког удружења за слободну трговину (*NAFTA*), није до средине 90-тих успјело да створи подручје слободне трговине, а камоли било који шири облик економске или политичке интеграције.²⁴

***

Маршалов план је био програм обнове привреде Европе након Другог светског рата. САД су овим планом у првом реду хтјеле да оспособе европску привреду, јер би само економски оснажене европске државе могле да јој помогну у њеном идеолошком и стратешком сукобу са СССР-ом који је тада имао суверену надмоћ у копненој војној сили. Губљење нуклеарног војног монопола САД усљед долажења СССР-а у посјед ове врсте наоружања 1949. године још више је подигло стратешки значај Западне Европе и утицало на већу економску ангажованост америчког капитала у рестаурацији европске привреде. Хладни рат је тако створио Европску заједницу, као један облик политичке организације који је потпуно био без преседана, као стални или бар дугорочни аранжман за интегрисање привреда, а до извјесне мере и правних система одређеног броја држава. Послијератна подјела која је настала на земље комунистичког лагера које егзистирају иза *Гвоздене завјесе*²⁵, на једној и демократске земље на другој страни, узроковала је наглom порасту тензија између дојучерашњих савезника. Те тензије су се манифестовале у отвореним конфротацијама на одређеним стратешким и кључним

²⁰ 1994. године створен је *MERCOSUR*-заједничко тржиште Бразила, Аргентине, Уругваја и Парагваја

²¹ 1966. године Канада и још 14 земаља карибског подручја основале су Заједницу карибских држава, са циљем поспјешивања веће економске сарадње,

²² 1991. године Боливија, Еквадор, Венецуела, Колумбија и Перу су оформили Андски савез као вид економске сарадње.

²³ Удружење држава Југоисточне Азије, основано 1967. године,

²⁴ С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица, 1998, 146,

²⁵ О самом творцу појма Гвоздена завеса, постоји више верзија. Неки сматрају да је овај термин први изговорио Винстон Черчил током свог познатог говора у Фултону 1946. године, док га је по некима Јозеф Гебелс, Хитлеров шеф пропаганде први употребио. Такође се сматра да је његов прави творац Етел Сноуден, Норвежанин, који га је употребио у свом дјелу – *Кроз болшевичку Русију*, 1921. године., као и Рус Розанов, који је још 1917. године написао да се над Русијом спушта Гвоздена завјеса.

тачкама, а све то је пратила и убрзана трка у наоружању. Послијератна Европа је тако постала геостратешка табла сукобљених интереса двију супер сила. То је доводило до веома кризних ситуација нарочито током грађанског рата у Грчкој и Берлинске кризе. Стационарање комунистичких трупа у Источној Њемачкој на само неколико стотина километара од обале Атлантика довело је до пораста страховања у Западној Европи од могуће совјетске инвазије. Поменути послјератна конфротација и затегнутост симболично су инициране и стварањем адекватних и конфротираних војних савеза. Тако је 1949. оформљен Сјеверноатлантски пакт као форма војне сарадње западних држава, а 1954. године и Варшавски пакт који је окупио тадашње комунистичке државе. Тако су европске државе, које су тек почеле да се опорављају од страховитог разарања претходног рата, увучене у нови сукоб тадашњих суперсила.

Западноевропска унија („*Western European Union – WEU*“), основана је Бриселским уговором из 1948. о сарадњи у економској, социјалној и културној области, те колективној самоодбрани. Првобитне чланице су биле – Велика Британија, Француска, Холандија, Белгија и Луксембург. Унија је првобитно била усмјерена против поражене Њемачке, али су након оснивања НАТО-а²⁶ наредне 1949. прописи о одбрани уклопљени у оне *НАТО-а*²⁷. У 1954. су Западна Њемачка и Италија позване да приступе Бриселском уговору, и тако је коначно оформљена WEU чија је сврха тада била нека врста контрола наоружања Њемачке. WEU је потом ширила своје чланство, али у сјенци НАТО-а до данас није успјела да задобије неку значајнију улогу.

Вијеће Уније се састоји од Вијећа министара спољних послова и одбране држава чланица и Сталног вијећа представника држава чланица. Парламентарна скупштина се састоји од истовјетних делегација парламената држава чланица у Вијећу Европе. У 1960. су њезини социјални и културни задаци пренијети на Вијеће Европе тако да је све до краја 80-тих играла ограничену улогу. У 1988. години чланице јој постају Шпанија и Португал. Окончањем Хладног рата и услед опасно-

²⁶ У САД је априла 1948. године била донесена тзв. Вандербергова резолуција, којом се захтијевало да се законодавним путем уклони традиционално начело америчке спољне политике о незакључивању сталних политичких и војних савеза са европским државама. Тиме је истакнуто да се САД морају повезати са западноевропским државама ради одбране заједничке сигурности. Након овога је услиједило неколико тајних састанака са европским савезницима, што је резултирало стварањем НАТО-а. (Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb, 2001, 48),

²⁷ НАТО- (North Atlantic Treaty Organisation) Седиште НАТО-а основаног 1949. године је у Бриселу. НАТО има 19 чланица: ЕУ-земље са изузетком Финске, Ирске, Аустрије и Шведске, те Канада, САД, Исланд, Норвешка, Турска и од 12. марта 1999. године Пољска, Мађарска и Чешка Република.

сти да америчке трупе напусте Европу, те даљим развојем европског уједињења, почело се радити на новој улози Западноевропске уније као савеза за колективну самоодбрану. У Мастрихтском уговору из 1992. *WEU* је призната као саставни дио Европске уније, а Декларација са Мастрихтског састанка наводи да ће се она развијати као компонента одбране ЕУ и као начин учршћивања европског стуба Сјеверноатлантског савеза. Те године усвојена је декларација из Петерсберга по којој се стављају на располагање снаге држава чланица у војне и друге сврхе у сарадњи са ОЕЕС-ом и Савјетом безбједности УН. *WEU* је имала улогу у кризи на просторима бивше Југославије и то у осигурању извршења санкција међународне заједнице, у сарадњи са НАТО-ом. Од 1994. судјелује са *Савјетом Европе* у међународној управи града Мостара. Од 1993. њено је сједиште премјештено из Лондона у Брисел да би се подстакла још већа сарадња са НАТО пактом.²⁸

Идејна претходница Европске одбрамбене заједнице је план оснивања Европске војске, који је августа 1950. изнио Винстон Черчил пред скупштином Савјета Европе. Стварање Европске одбрамбене заједнице покренула је Француска, као начин рјешавања питања Њемачке и њеног поновног наоружавања, овог пута у улози савезника у случају евентуалне агресије СССР-а.²⁹

Стварање аутономног одбрамбеног система у Западној Европи наилазило је на двије основне препреке-

1. У почетку, са стварањем блокова и хладним ратом 50-тих, постављано је питање учешћа Западне Њемачке у одбрамбеним плановима Западне Европе. Француска је пружала отпор тој могућности како због свог јавног мњења које је било веома одбојно према тој могућности, тако и због свог става о потреби спречавања обнове њемачког милитаризма. Због тога је Француска, схвативши током заоштравања хладног рата да је наоружавање Њемачке неминовно и потребно, тражила најбољи пут да се Њемачка наоружа али да нема своју независну оружану силу.

2. Сваки покушај или настојање да се формира аутономан систем одбране у Европи наилазио је на реалну препреку у чињеници да Западна Европа без САД не може успоставити и одржати оружану силу која би била довољно моћна да одврати или спријечи агресију са Истока. То је, свакако, био разлог који је спрјечавао Европу да се осамостали у одбрамбеној политици, а због тога и у спољној политици путем стварања политичке уније.

Упркос овим препрекама, 1950. године се појављује пројекат *Европске одбрамбене заједнице*. Његов творац је био француски политичар

²⁸ V.Đ.Đegan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000, 462,

²⁹ Г.Илић-Гасми, *Реформе европске уније*, Београд, 2004, 30,

Плевен. По овом плану Њемачка би се наоружала, али њена армија не би била под њемачком контролом. Тако је, уосталом, створена и Европска заједница за угаљ и челик којом је Њемачкој практично ускраћено право да самостално контролише Рурске челичане и руднике пошто је то преузела новооснована заједница. У том плану Плевен је предложио стварање европске армије чији би дио била и њемачка оружана сила. Стварање ове армије било би праћено уједињењем Европе, јер би било немогуће створити оружану силу без политичког уједињења и организације која би доносила одлуке о употреби те силе. Међутим, то није значило да би та новооснована европска армија била ван Атлантског пакта. На преговорима о стварању *Европске одбрамбене заједнице* по пројекту Плевен, показали су се сви супротстављени интереси држава чланица. Са једне стране Француска је и даље инсистирала на апсорбовању њемачке војске у систем европске армије, а САД су подржале издвајање Велике Британије из овог плана, мада су Британци тај пројекат подржавали. Послије дугих преговора потписан је уговор о стварању *Европске одбрамбене заједнице*, али уз потпуну субординацију њемачке војне силе Атлантском пакту. Дан прије закључења овог уговора у Бону је потписан документ којим се укида окупациони статус Западне Њемачке. Велика Британија, Француска и САД су у Паризу донијеле декларацију уочи потписивања уговора о стварању Европске одбрамбене заједнице, којом се подржава ова организација као још један корак ка гашењу старих сукоба који су разарали Европу. Тадашњи СССР је оштро реаговао на стварање *Европске одбрамбене заједнице* уз пропагандне предлоге за закључење уговора о миру са уједињеном Њемачком, која би била обавезана на неутралност. Убрзо по закључењу уговора о стварању Европске одбрамбене заједнице, наметнуло се питање политичке контроле над европском армијом, која би самим стварањем изашла из надлежности националних држава. У том смислу Консултативна скупштина Савјета Европе је предложила стварање наднационалне политичке власти. Томе се придружује и француски парламент који својој влади предлаже да земље чланице Европске заједнице за угаљ и челик успоставе јединствену политичку власт која би преузела своје функције већ крајем јула 1952. године. Већ у септембру исте године Скупштина *Заједнице за угаљ и челик* се трансформирала у скупштину *ad hoc* како би припремила документ о политичкој Европској заједници наднационалног карактера. По тексту тог уговора будућа заједница би имала дводоми парламент, са Домом народа који би непосредно бирали, бирачи држава чланица и Сенат као други дом чије чланове би именовали национални парламенти. Извршни савјет би имао улогу владе, чијег шефа би бирао Сенат а овај би именовao министре. Поред ових класичних државних институција, установио би се и Савјет министара

као типично међудржавно тијело које би координирало рад органа Заједнице са владама држава чланица. Пошто је основан и Суд правде, њему су повјерени послови са надлежностима уставног суда како би се увела судска контрола над радом парламента извршне власти Заједнице. Овај покушај политичког уједињења Западне Европе и стварања аутономне оружане силе, пропао је на интересантан начин. Наиме, Француска која је и била иницијатор овог предлога, прва је одбила његову ратификацију августа 1954. године на сједници свог парламента на којој су комунисти и деголисти гласали против и уз неке мање партије постигли потребну већину која је одбила предлог ратификације стварања Европске одбрамбене заједнице и Европске политичке заједнице. Послије овог неуспјеха европске политичке и војне интеграције ствари су кренуле у правцу реалне политике блоковске равнотеже снага. Западној Њемачкој је признат пуни суверенитет над сопственом армијом 1954. године у Лондону на засиједању Савјета Атлантског пакта. Бриселски пакт је трансформисан у Западноевропску унију у коју су сада ушле Италија и Западна Њемачка. Западноевропска унија је створена као једина европска организација са надлежношћу у области одбране и безбједности. Ова унија је практично створена уз даље постојање Бриселског пакта. Оно што је потребно посебно истаћи, а што се као нит провлачи од краја Другог свјетског рата, је то да Западноевропска унија пријемом Њемачке ограничава њену оружану силу на дванаест дивизија и уводи ограничења у врсти наоружања. Да би се ово ограничење примијенило неопходна је једногласност у одлучивању унутар Западноевропске уније или Атлантског пакта. Поред ограничења у погледу војне снаге и наоружања Западне Њемачке у уговору је истакнуто да ће Западноевропска унија чврсто сарађивати са Атлантским пактом у процесу извршавања обавеза из овог уговора. То се односи на размјену информација војне природе и свих мишљења у раду једне и друге организације. У Западноевропској унији је дошло и до промјена у органима у односу на Бриселски пакт. Тако је Савјет Бриселског пакта прерастао у Савјет Западноевропске уније. Овај савјет је састављен од министара иностраних послова земаља чланица. Министри одбране земаља чланица су тек много касније почели да се састају два пута годишње. Ово показује да је Западноевропска унија превасходно заједница спољне политике на пољу безбједности и одбране док Атлантски пакт остаје и даље централна организација у том домену. *НАТО* алијанса је војно учинила оно што је Маршалов план урадио на економском пољу – продубио је подјеле на два супростављена тabora, а само традиционални неутралци (Швајцарска, Шведска) и извјесни посебни случајеви (Финска, СФРЈ, Аустрија) нијесу били ни у једном ни у другом тaborу.³⁰

³⁰ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, Подгорица, 2003, 426,

Стварање чвршће европске политичке заједнице и напори за осамостаљење на пољу политике и одбране – кретање ка односу равноправног партнерства

Још у раним 50-тим чињени су покушаји да се европска интеграција унаприједи у областима одбране и спољне политике, али су они пропали 1954. године када је француска Народна скупштина одбацила Европски одбрамбени уговор. Требало је да прође 15 година да би дошло до новог покушаја. Овога пута је намјерно заобиђен сваки елемент наддржавности и умјесто тога нагласак је стављен на стварање једног међувладиног оквира за политичку сарадњу, углавном у области спољне политике. Посебна карактеристика тога система била је та да је дјеловао строго ванинституционалне структуре Заједнице. Постојала је строга подјела између *Европске заједнице* и *Европске политичке сарадње (ЕПС)*, како се тада звало то тијело. Убрзо се показало да се та подвиженост не може одржати па је *Јединственим европским актом ЕПС* уведен у правни систем заједнице. Мастрихтским споразумом установљена је заједничка спољна и безбједносна политика (CFSP) коју је требало водити на два начина- систематском сарадњом и заједничком акцијом. Такође је изјављено да је *Западноевропска унија (WEU)* саставни дио развоја Европске уније и да има функцију спровођења одлука Уније које имају одбрамбене импликације. Општа контрола над CFSP остаје у рукама Европског савјета који утврђује начела и опште линије, док Савјет Европске заједнице доноси одлуке у циљу њихове имплементације.³¹ У Европи се постепено почела јављати одређена доза антиамериканизма, подстакнута нарочито одлуком Атлантског пакта 1979. године да у Европи инсталира ракете средњег домета. Услиједила је оштра реакција широк сегмената друштва у Западној Европи, политичких партија, цркве. Међутим коријени антиамеричког расположења су били много дубљи. Зашто би Европа зависила од америчке војне заштите неколико деценија након завршетка рата? Европска снага у људству и материјалном богатству могла је да се мјери са америчком, док је бруто национални производ био много већи него у совјетском блоку. Међутим, и поред свега тога Европа није била спремна да превише улаже у одбрану, а осим тога није постојао јединствен европски став у питањима одбране. Отуда та понижавајућа зависност од САД- страх од развода и, са друге стране, још већи страх да би Вашингтон могао увући Европу у сукоб са тадашњим совјетским блоком.³²

³¹ Т. Хартли, *Основи права европске заједнице*, Београд 1998., 23,

³² В.Лакер, *Европа 1945-1992*, Београд 1999., 14,

Равнотежа као политички систем међународних односа има највећи значај за оне односе у којима преовладава политика силе. Према броју центара моћи равнотежа може бити - поларна и мултиполарна а по простору који захвата она може бити – глобална и регионална. Распад Источног блока и распад Совјетског Савеза, са истовременим колапсом комунистичког система, неминовно је поставио питање даље егзистенције и потребе постојања Атлантског пакта као војно-политичког савеза другог блока. Равнотежа која је била заснована на постојању ова два блока и која је трајала четири деценије, поремећена је, те су промјене у организационом и суштинском смислу биле неминовне. Европа је одмах показала да жели већу самосталност у спољној политици, а нарочито у питањима безбједности и одбране. То је у почетку изазвало неумјерену реакцију САД, са упозорењем из Вашингтона на опасност потцјењивања значаја Атлантског пакта. Убрзо су рат у Заливу и криза на Балкану показали да флуидна спољнополитичка сарадња Европе нема ни институционалне ни оперативне способности да ефикасно дјелује у спрјечавању сукоба и рјешавању криза. Европска заједница, је увидјевши све ово, покренула питање усавршавања свог система у области спољне политике и безбједности. Први корак је учињен са реформама у *KESS-u*,³³ при чему је опет изражен ривалитет са САД. Те међусобне несугласице су донекле отклоњене Вашингтонском декларацијом из новембра 1990. године, али настојања у правцу стварања Европске уније са њеном независном политиком безбједности и даље је имала негативан пријем у САД због могућности слабљења Атлантског пакта, чиме је САД показао спремност да и даље одржи своју доминацију у Европи у тој области. Почетком 90-тих година избили су и неспоразуми унутар Европске заједнице око односа Европске безбједности и Атлантског пакта. Њемачка се залагала за очување снажног Атлантског пакта. Велика Британија је сматрала да Западноевропска унија треба да постане независна од Европске заједнице и тако постане оквир европског система безбједности и одбране, али ипак потчињена Атлантском пакту. Разлике су биле велике јер су органи Европске заједнице, а нарочито Европски парламент непрекидно инсистирали на стварању заједничке европске спољне политике и безбједности. Ова рјешења су јасно показала да је рјешење могуће наћи само у компромису који би ускладио европска настојања на сопственом идентитету у спољној политици и безбједности и опстанку Атлантског пакта али са

³³ Конференција о европској безбједности и сарадњи настала је 1975. године у Хелсинкију, а чланице су јој, осим европских држава, САД и Канада. Од почетка 1995. године носи данашњи назив – OSCE (Организација за европску безбједност и сарадњу) - OEBS са сједиштем у Бечу.

промијењеном улогом, структуром и функцијом. НАТО је остао гарант моћи у најкритичнијим ситуацијама регионалног ратовања и државних дезинтеграција у бившем комунистичком свијету, које су почеле готово рафално да се одвијају са колапсом комунистичке идеологије, и самим тим је постало неопходно редефинисати његову мисију и стратешки концепт.³⁴ До компромиса је дошло на Бриселском самиту Атлантског пакта почетком 1994. године, доношењем декларације Партнерство за мир. Претходно је уговором у Мастрихту постигнут компромис између различитих ставова о улози Западноевропске уније у безбједносно-одбрамбеном систему Европске уније и њеном односу према Атлантском пакту. Декларација Партнерство за мир је уредила односе са Европском унијом по питањима безбједности и одбране. По њеним одредбама Западноевропска унија може користити капацитете Атлантског пакта у акцијама које предузима Европска унија у оквиру своје спољне политике. Западноевропска унија је тако добила могућност да као саставни дио Атлантског пакта издвојено дјелује користећи своје војне снаге уз употребу технике и логистике Атлантског пакта. Овом декларацијом је Атлантски пакт практично прерастао у међународне полицијске снаге за успостављање или одржавање мира и ван географских граница свога простирања.

Трансформација *OEBS-a*, Атлантског пакта и стварање Европске уније као и одређене реформе у функционисању Западноевропске уније, учинили су питање безбједности у Европи веома сложеним. Разрешење чвора укрштених надлежности међу овим организацијама могуће је наћи као и у формули односа Европске уније унутар НАТО пакта. Европска унија је, тако, на путу да постане субјект у политичким односима са другим државама и међународним организацијама а ОЕБС је постао систем међународне безбједности у Европи. Атлантски пакт је остао оквир свих војних активности али у оквиру Европског система и Уједињених нација. Ово је, свакако, веома сложен механизам у правном и политичком смислу. Најважније би било да се у свему овоме постигне поштовање међународноправног легитимитета, а првенствено правног система Уједињених нација и правних односа Европске уније, Атлантског пакта и ОЕБС-а као регионалних субјеката ове организације. На овај начин би могла да буде умањена опасност од једностраног одлучивања великих сила а нарочито од стране САД као једине суперсиле. Употреба силе у систему колективне безбједности јесте посљедње средство и оно треба да буде резултат крајње одлуке којој претходи низ одлука на нивоу мреже институција безбједности у Европи. Закључењем уговора у Мастрихту обиљежен је почетак политичког уједињења Европе. Пут

³⁴ A.Fatić, *Trans-atlantizam u evropskim integracijama*, on-line - www.menagement.org.yu, 3.

ка даљем учвршћивању уједињења је отворен, али на њему све препреке нијесу отклоњене. До заклучења уговора у Мاستрихту Европска заједница је институционално била опремљена само за сарадњу у спољној политици, док су питања безбједности била углавном остављена у надлежност Атланском пакту. Посебно је осјетљиво питање одлучивања у Савјету безбједности Уједињених нација у коме Француска и Велика Британија имају статус сталних чланова. Да ли се може очекивати да ће ове двије државе у Савјету безбједности слиједити одлуке Европске уније или своје сопствене интересе. Са обзиром на однос снага у Европском савјету, у којем је Њемачка значајан фактор али не и велика сила у Савјету безбједности УН, тешко је претпоставити да би се Француска и Велика Британија оглушиле на поштовање одлука Европског савјета, које се иначе, доносе једногласно. Безбједност и одбрана су саставни дјелови спољне политике и баш на том пољу Европска заједница није могла да стекне самостални статус у западном систему безбједности и одбране. Промјене које су настале распадом блоковске подјеле и успостављањем нових односа снага у међународним односима, поставиле су питање корелације економске моћи Европске уније и њене способности за самосталну улогу у систему међународне безбједности и на плану одбране. Приликом рада на састављању уговора о Европској унији исказало се старо неслагање између Велике Британије и европских савезника у односу на питање безбједности у Европи. Француска је тежила самосталности европске безбједности и одбране, док је Велика Британија инсистирала на укључивању Европске уније у систем Атланског пакта у коме би она била један од стубова те алијансе. Компромис је направљен тако што Западноевропска унија јесте систем европске безбједности и одбране, али као таква она учествује у Атланском пакту као представник Европске уније. Овај компромис не смањује сам по себи самосталност Европе у овој области, јер ово чланство у војно-политичком савезу не поништава субјективитет и суверенитет држава чланица Савеза. Оно ограничава суверенитет, али путем добровољног прихватања обавеза које проистичу из чланства у Савезу. Могуће је претпоставити развој у правцу пуног субјективитета Уније у трансформисаном Атланском пакту поготову што Европска унија као таква, може самостално користити његове војне снаге и технику. Међутим Европска унија није имала своје војне снаге, мада се настоји да се формира заједнички *Евро-корпус*. Такође се настоји да се Западноевропска унија стави у функцију Европске уније у области европске безбједности и чак постоје идеје о спајању ове двије организације у један дводомни европски парламент, при чему би скупштина Западноевропске уније била други дом а све у циљу избјегавања дуплирања послова и усклађивања заједничких активности.

Настанак уједињене Европе захтијева значајне промјене у структури и процесима *НАТО* савеза, главне везе између Америке и Европе. *НАТО* не представља само основни механизам за спровођење америчког интереса у европским стварима, већ и основу за политички битни америчко војно присуство у Европи. Међутим, европско уједињење захтијева да се та структура прилагоди новој реалности једног савеза заснованог на два мање више једнака партнера, умјесто савеза који, да употријебимо традиционалну терминологију, укључује хегемона и његове вазале. Колико далеко на исток треба да се шири Европска унија и да ли би њене источне границе истовремено биле и границе НАТО пакта?³⁵ *НАТО* је наново дефинисао своје задатке и начин функционисања. Тежиште промјене је признавање европског одбрамбеног идентитета, јачање европске компоненте трансатлантског сигурносног система, нови задаци *WEU*-а и ширење на исток. Као пратња ових процеса установљени су односи *НАТО*-а са трећим земљама у облику “Партнерства за мир”³⁶ и *Сјеверноатланског кооперационог вијећа*. Битан задатак на овом пољу је стварање стабилног партнерства са Русијом и Украјином. Европске земље кроз *НАТО* и Западноевропску унију преусмјеравају своје снаге да би могле да се баве потенцијалном нестабилношћу на периферији Европске уније.³⁷

Не може се имати истински уједињена Европа, а при томе имати пакт који се заснива на једној суперсили и петнаест или више зависних сила. Када Европа коначно почне да усваја свој сопствени прави политички индентитет, гдје би Европска унија у већој мјери преузела поједине функције наднационалне владе, *НАТО* би требало да се трансформише на бази формуле 1+1, тј. САД+ЕУ. Ово се не може десити преко ноћи, али би такав напредак требао да се одрази на постојеће савезничке аранжмане. Значајан корак у овоме правцу била је одлука из 1996. о стварању Заједничких снага за одређене задатке, којом се предвиђа могућност неких чисто европских војних иницијатива заснованих на *НАТО* логистици. Такође, могуће је да ће *Западноевропска војна унија* –*WEU*, обухватити и неке државе које из различитих геополитичких или историјских разлога могу да се одлуче да не затраже учлањење у *НАТО*. Суштинска ствар у односу на ширење НАТО-а јесте то да је то процес потпуно повезан са ширењем саме Европске уније. Уколико Унија постане географски већа заједница - са интегрисанијим

³⁵ З. Бжежински, *Велика шаховска табла*, Подгорица, 2001, 50,

³⁶ Програм Партнерство за мир је утемељен 1994. године у оквиру *НАСС* (Вијеће за сарадњу Сјеверног Атлантика, у које су учлањене чланице НАТО-а, као и некадашње чланице бившег Варшавског уговора). Њиме је створен оквир за сарадњу између НАТО-а и преосталих чланица Организације за европску безбједност и сарадњу (ОЕСС).

³⁷ С.Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица 1998, 99,

француско-њемачким водећим језгром и мање интегрисаним спољним дијелом – и уколико би таква Европа жељела да заснива своју безбједност на продужењу пакта са Америком, онда слиједи да се њен геополитички најистуренији сектор, Средња Европа не може искључити из учешћа у безбједности.³⁸ Европско уједињење је у већој мјери процес него циљ. Ипак политичке елите двије водеће европске нације - Француске и Њемачке- и даље су предане циљу обликовања и дефинисања Европе. Они су главни архитекти будуће Европе.³⁹ Нестанак антагонизма између Истока и Запада те поновно уједињење земаља континента на политичком и економском плану, побједа су европског духа који је данас, док граде заједничку будућност, народима Европе потребнији него икад раније. Израз *Глобално село*, који је настао 1962. године, постао је стварност 90-тих година XX вијека наглим развојем комуникација и технике, што је омогућило неометан и бржи трансфер људи, роба, информација идеја а тиме и успјешних подухвата уједињења.⁴⁰ Нова постхладноратовска збиља, у великој мјери, релативизује и доводи у питање старе идеолошке и политичке подјеле. Идеологија која је престала бити покретачка снага унутрашњег развоја изгубила је и своје мјесто у спољној политици САД. Енглески израз *New World Order* буквално преведен значи *нова правила*, али ако га читамо *New World Order* онда је ријеч о поретку Новог свијета, односно америчком поретку, јер је *New World* вијековима синоним Америке.⁴¹

Као по неком природном закону, у сваком вијеку се појављује држава чија снага, интелектуални и морални потенцијал обликују цјелокупне међународне односе у складу са властитим вриједностима. У 17. вијеку, за вријеме кардинала Ришелјеа, Француска је у међународне односе увела приступ утемељен на националној држави чији је крајњи циљ био остварење националних интереса. Током 18. вијека Велика Британија је разрадила појам равнотеже снага који ће сљедећа два вијека доминирати европском дипломатијом. У 19. вијеку Метернихова Аустрија је успоставила Европски концерт, који ће срушити

³⁸ З. Бжежински, *Велика шаховска табла*, Подгорица 2001, 73.

³⁹ Наведено дјело, 60,

⁴⁰ С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица, 1998, 74,

⁴¹ Када се у Вашингтону припремао велики војни пројекат Пустињска олуја, 1991. године о разматрању опција и слања одговарајуће поруке Ираку, тадашњи председник Буш је окупио своје савјетнике тражећи модалитете акције и том приликом је рекао свом савјетнику за Националну безбједност генералу Scoworoftu да у последњем упозорењу Ираку да се повуче из Кувајта убаци и дио о томе како је Нови свјетски поредак изазван акцијом Ирака. Та идеја је разрађена у ноти, а након тога је већ на првој конференцији за штампу Нови свјетски поредак постао синтагма која би требала означити ново раздобље међународних односа у којем су се догодиле велике промјене на свим странама свијета. - R. Vukadinović, *Politika i diplomacija*, Zagreb 2004, 142,

Бизмаркова Њемачка и претворити европску дипломатију у игру политике силе. У 20. вијеку је најснажније на међународне односе утицала политика САД.⁴²

Од времена Бечког конгреса спољна политика је повезивала народе, те отуда и потиче термин »међународни односи«⁴³. Међународни односи су врло нестабилни и увелико зависе од околности. Сваки свјетски поредак показује тенденцију да потраје вјечно, мада су елементи који га чине у сталним промјенама и времена трајања, тако да је сваки новоуспостављени поредак све краћег и краћег трајања. Тако је поредак који је настао на Westfalsком миру 1648. године трајао је 150 година, док је поредак, који се темељио на Бечком конгресу трајао око 100 година. Версајски мир никада није прерастао у нови међународни поредак јер га нијесу признале све тадашње велике силе, тако да се може сматрати само примирјем између два свјетска рата, док је Хладни рат трајао још мање- око четири деценије.⁴⁴

За вријеме Хладног рата европско се уједињење подржавало као метод за јачање атлантског партнерства, док данас многи на ЕУ гледају као на стварање противтеже у односу на САД. Уласком САД⁴⁵ у Први свјетски рат створен је први облик америчко-европског војног дјеловања, који ће се нарочито конкретизовати у годинама Другог свјетског рата у облику велике коалиције (у првом реду са Великом Британијом). Али тек стварањем *НАТО-а*, институционализиран је облик војно политичке сарадње.⁴⁶ Односи САД са Европском заједницом често су били обиљежени несугласицама, мада су те раније кризе углавном имале обиљежје породичних размирица, а односиле су се на различиту примјену захтјева произашлих из договора о заједничкој сигурности. Данас се у питање доводи и сама дефиниција заједничке сигурности, па чак и њена сврха.⁴⁷ Неслагања западноевропских држава у вези са појединим ставовима и поступцима САД долазило је до изражаја нарочито по питању начина рјешавања кризе у бившој СФРЈ, интервенције у Ираку, санкција против Кубе, Ирана, политике око Тајвана и једностраним поступцима САД по питању глобалне борбе против тероризма.⁴⁸ У свим овим пи-

⁴² Henry Kissinger, *Diplomacija*, Zagreb 2000, 13,

⁴³ Наведено дјело, 757,

⁴⁴ Наведено дјело, 757,

⁴⁵ До дана данашњег, Грађански рат 1861-1865 између Сјевера и Југа, остаје најкрвавији сукоб у историји САД, који је побио више људи него сви каснији ратови у којима су САД узимале учешће, укључујући оба свјетска рата, Кореју и Вијетнам - Е. Хобсбаум, *Доба екстрема*, Београд 2004, 39.

⁴⁶ Lidija Čehulić, *Euroatlantizam*, Zagreb 2002, 40,

⁴⁷ Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku*, Zagreb 2002, 24,

⁴⁸ Током свјетске кризе 1956. године Ајзенхауерова администрација се разишла са сво-

тањима долазило је до изражаја европско противљење успостављању политике једног и неприкосновеног свјетског полицајца у лику САД. Однос додатно усложњава и понашање Велике Британије, коју често називају *»америчким тројанским коњем у Евроској унији«*, с обзиром на то да су јој често ближи ставови САД од јединственог става ЕУ, чији је иначе члан од 1973. године. Чињеница је да су се државе чланице ЕУ доста лоше снашле у погледу рјешавања кризе на просторима бивше Југославије, и тако оставиле простора САД да преузму иницијативу. На Балкану САД данас обављају исту функцију као Аустријско и Отоманско царство у 19. вијеку – одржавајући мир стварањем протектората над зараћеним етничким скупинама.⁴⁹

У времену у којем живимо од последњих деценија 20. вијека – глобализација и тероризам. Обје су нам представљене као велики нови феномени – први је испуњен предивном надом а други ужасним опасностима. Чини се да влада САД игра централну улогу у ширењу првог и борби против другог, али ови облици стварности нису само амерички него глобални.⁵⁰ Слом политичко-економских система социјалистичких земаља оставио је ова друштва у стању потпуне институционалне али и вриједносне конфузије. Она су била затечена стихијношћу тзв. *периода транзиције* са недифинисаним циљевима, неспецификованим методама и неизвјесним перспективама друштвене трансформације. Нестанак свјетског застрашивања дао је предност томе да САД не морају више да се боре са једном завезаном руком, тј. са бригом о последицама по себе. У случајевима када се САД конфронтирају са слабијим непријатељима, стоји: *наш задатак неће бити само да их побиједимо, већ да их побиједимо одлучно и брзо, јер би у супротном изгубили на угледу једине суперсиле.*⁵¹ Распад СССР-а, уједињење двије Њемачке и јачање Европског интегрисања убрзале су процес редефинисања односа САД и ЕУ. Важна карактеристика војне компоненте ЕУ, која би требало да буде створена, налази се у намјери да се стекну способности за дјеловање и изван оквира НАТО-а. У том смислу треба схватити изјаву њемачког министра иностраних послова Јошке Фишера, како ће ЕУ имати пуно

јим британским и француским савезницима те затим активно судјеловала у њиховом поражавању у питању национализације Суецког канала.

⁴⁹ Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku*, Zagreb, 2002, 9,

⁵⁰ Оно на чему се заснива већи дио анализе је слоган Маргарет Тачер (премијера Велике Британије у периоду 1979 -1990), а који гласи, *There is no alternative – нема алтернативе*. Тако је речено да нема алтернативе глобализацији, чијим се захтјевима морају покорити све владе и нема алтернативе уколико желимо да останемо у борби против тероризма у свим његовим облицима. - Волерстин, *Увод у анализу свјетског система*, Цетиње 2005, 131,

⁵¹ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, Подгорица 1999, 511,

већу улогу у Њемачкој спољној политици – у многим случајевима чак и већу од *НАТО-а*.⁵² На језику ЕУ (тзв. *Eurospeak*) каже се да ће војне формације Уније вршити своју функцију тамо гдје НАТО као цјелина није укључен, дакле требало би да постоји нека договорна подјела рада.⁵³ Предлог о европским војним снагама чије је формирање најављено на самиту у Саинт-Малоу децембра 1998. године, ојачан је након кризе на Косову, тачније на састанку у Келну априла 1999. године. На састанку европских министара одбране, одржаним новембра 2000. године у Бриселу, представљен је службени план тих снага. Према декларацији о способности преузимања војних обавеза (*Military Capabilities Commitment Declaration*), европске би војне снаге требало да досегну бројку од 100 000 војника, од тога око 60 000 у јединицама за брзе интервенције, 400 борбених авиона и 100 бродова. Нагласак је стављен на аутономију ЕУ у одлучивању, иако постоји одредба која говори о размјени података са НАТО-ом, што би требало договорити накнадно.⁵⁴ Ово има доста сличности са Де Головим пројектом *Force de frappe*, 60-тих година XX вијека, којим се настојало да се оформе војне снаге које би биле самосталне и независне од НАТО-а. Евроатланско савезништво и сама организација НАТО-а пронашли су нове разлоге и модусе свог опстанка у новом свјетском поретку, чије су контуре зацртане али се структура још увијек изграђује.⁵⁵ Творци Сјевероатланског савеза неби повјеровали да им је неко тада рекао да ће упркос побједи у Хладном рату, будућност њихове творевине доћи у питање, јер су САД деценијама биле чврсто повезане са Европом, те су стога сматрали да се само по себи подразумијева да ће једна од награда за побједу у Хладном рату бити трајно атлантско партнерство.⁵⁶ Европа је увијек кудикамо спремнија на сарадњу са САД него са било којом другом силом. Сјетимо се само да су у Босни прво на терену биле распоређене Француске и Британске јединице, мада је у јавности често остављан други утисак, док су у Заливском рату са почетка 90-тих година 20. вијека, најважнији неамерички континенти трупа били такође Француски и Британски. Из чега се ипак може извући закључак да организација Сјевероатлантског војног савеза и даље остаје основна институционална веза Америке и Европе.⁵⁷ За САД једно од основних

⁵² Њемачки министар иностраних послова Joschka Fischker, обраћање Њемачком друштву за међународне односе у Берлину, априла 1998. године (Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku*, Zagreb 2002, 24.),

⁵³ Британски премијер Tony Blair је о овоме говорио на састанку вијећа министара ЕУ одржаном у Хелсинкију фебруара 1999. године. (Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku*, Zagreb 2002, 46.),

⁵⁴ Наведено дјело, 45,

⁵⁵ Lidija Čehulić, *Euroatlantizam*, Zagreb 2002, 10,

⁵⁶ Henry Kissinger, *Diplomacija*, Zagreb 2000, 771,

⁵⁷ Наведено дјело, 772,

питања како своју моћ сачувати и трансформисати је у томе да америчко вођство не буде глобална доминација, већ израз партнерства. Бројним војним и хуманитарним интервенцијама САД, настоје да прошире свој утицај у свијету, а у том смислу воде се следећом логиком - САД морају истрајати у свом историјском задатку једине суперсиле, док се при томе окрећу другима да плаћају рачуне одржавања свјетског реда и мира.⁵⁸ Чиме се потврђује теза да су УН од оснивања биле у диспропорцији између имена и ингеренција, између онога де јуре и онога де факто.

Војна сила никада у новијој историји није била довољна да се сачува надмоћ. Од веће је важности легитимност коју признаје остали дио свијета.⁵⁹ У развоју новог свјетског поретка компаративна предност САД налази се у војној сили, у којој она рангира врхунску дипломатију и међународно право, које сматрају узнемиравајућом сметњом уколико не могу да се искористе као преимућство у односу на непријатеља. Сваки активни играч у свјетским пословима проповиједа да тражи и залаже се само за мир и да преферира преговоре над насиљем и присилом – тако је поступао и Хитлер, али када се вео подигне очигледно је да се дипломатија користи као плашт за владавину силе.⁶⁰ САД⁶¹ морају истрајати у свом историјском задатку једине суперсиле, док се при томе окрећу другима да плаћају рачуне одржавања свјетског реда и мира.⁶² Како каже Волерстин - *САД су владајућа сила чија је моћ у опадању* и да је догађај од 11. септембра још један доказ за то.⁶³ Међутим, чињеница је да Европа може бити такмац на економском пољу, али ће протећи много времена док не постигне степен јединства који би јој омогућио да постане и политички и војни конкурент САД.⁶⁴ Јаз у војној моћи између САД и Европе и даље се шири, а као један од показатеља можемо навести да су европска улагања у војна истраживања 1990. године чинила

⁵⁸ Свједочећи пред Конгресом, помоћник државног секретара Лоренс Иглбергер је објашњавао да ће Нови свјетски поредак који се појављује, базирати на некој врсти новог изума у спровођењу дипломатије – “ тако што ће други плаћати трошкове интервенција САД у одржавању реда, ” - Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, Подгорица 1999, 20,

⁵⁹ Имануел Волерстин, *Опадање Америчке моћи*, Подгорица 2004, 284,

⁶⁰ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, Подгорица 1999, 18,

⁶¹ Последњих деценија у погледу глобалног положаја САД, појавили су се многобројни синономи, као - САД као „доброћудни хегемон“ (синтагма Збигњева Бжежинског), „силеција слободног свијета“ (по Гарију Вилсу), „дупешка супер сила“ (израз Семјуела Хантингтона). - Група аутора, *Амнезија јавности*, Београд 2004, 3,

⁶² Свједочећи пред Конгресом, помоћник државног секретара Лоренс Иглбергер је објашњавао да ће Нови свјетски поредак који се појављује, базирати на некој врсти новог изума у спровођењу дипломатије – тако што ће други плаћати трошкове интервенција САД у одржавању реда, - Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, Подгорица 1999, 20,

⁶³ Имануел Волерстин, *Опадање Америчке моћи*, Подгорица 2004, 15,

⁶⁴ Zbignjev Bžežinski, *Američki izbor*, Zagreb 2002, 7,

само 30 % америчких, а 2000. године само 23 %.⁶⁵ Имајући у виду да од завршетка Другог свјетског рата до данас, није се ратовало само 15 дана септембра 1945. године, а од тада до данас вођено је у свијету око 500 оружаних сукоба, онда се може закључити да државе извозници оружја остварују велике приходе од извоза, у чему наравно предњаче САД. Половина од укупног продатог оружја у свијету, чији укупни производни износ прелази 500 милијарди долара, отпада на САД. Само у периоду 1992 – 1996. године САД су званично продале 1625 тенкова, 2091 оклопно возило, 318 авиона, 203 хеликоптера и 1414 ракета земља-ваздух. Треба имати у виду да резервни дијелови и сервисирање коштају колико и само продато оружје.⁶⁶ За САД је хладни рат допринио на домаћем терену учвршћивању војно-индустријске елите.⁶⁷

Самит НАТО-а у Прагу, који је одржан крајем новембра 2002. године, представљао је важан тренутак за Европу и саму Сјеверноатлантску алијансу. Одлуке које су на њему донијете ставиле су тачку на подјеле које су застрашивале Европу током 20. вијека и покренуле процес модернизације који јамчи да је НАТО способан да се на ефикасан начин носи са безбједоносним изазовима 21. вијека. Такође, седам земаља са 45 милиона становника (Бугарска, Естонија, Латвија, Литванија, Румунија, Словачка и Словенија), позване су да започну разговоре о пријему у чланство. Атлантски пакт се држи политике отворених врата према земљама које су обухваћене Акционим планом за будуће чланове НАТО-а (МАП-припремни програм НАТО-а за будуће чланове), а које нису биле позване да се придруже Алијанси у Прагу (Хрватска, Албанија, БЈР Македонија).⁶⁸

Ширење ЕУ и пријем нових чланица у НАТО логична су и неизбјегна посљедица повољног исхода хладног рата. Јер нестанком совјетске пријетње, одржавање НАТО-а као одбрамбеног савеза против непостојеће совјетске пријетње, постало би бесмислено, стога ни ЕУ ни НАТО немају избора – морају се ширити.⁶⁹ У неком догледном времену планиране европске снаге за брзе интервенције од око 60 000 војника, осим ако се битно не повећају, још увијек неће имати моћ за озбиљније и дуготрајније операције. Европљани ће међутим поступно преузимати све већу, иако и даље другоразредну улогу у глобалној сигурности, као што то већ чине на Балкану, Авганистану а ускоро можда и на Блиском истоку.⁷⁰ Из свега се може закључити да ће америчко-европско партнер-

⁶⁵ Наведено дјело, 69,

⁶⁶ Д. Ристевски, *Опита рехабилитација Србије*, Београд, 1998, 177,

⁶⁷ Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, Подгорица 1999, 40,

⁶⁸ www.NATO.int,

⁶⁹ Zbignjev Bžežinski, *Američki izbor*, Zagreb 2002, 70,

⁷⁰ Наведено дјело, 76.

ство и даље представљати институцију која ће и наредних деценија бити пресудан чинилац у међународним односима, стим што ће бити неопходно да се унутар саме институције партнерства редефинишу односи на равноправној основи, што би водило квалитетнијој сарадњи. Јер садашња Европска унија представља свјетску економску силу број један, те је стога неминовно да својим тражењем измјене односа са САД, она у ствари, захтијева и равноправно мјесто које јој према економској снази и припада.

Коришћена литература

- Волтер Лакер, *Европа 1945-1992*, Београд, 1999,
- Гордана Илић-Гасми, *Реформе Европске уније*, Београд, 2004,
- Самјуел Хантингтон, *Сукоб Цивилизација*, Подгорица, 1998,
- Збигњев Бжежински, *Велика Шаховска табла*, Подгорица, 2001,
- Збигњев Бжежински, *Амерички избор – Глобална доминација или глобално водство*, Подгорица, 2004,
- V.Đ.Degan, *Међународно право*, Rijeka, 2000,
- Тревор Хартли, *Основи права европске заједнице*, Београд, 1998,
- Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема*, Београд, 2004,
- Чомски Ноам, *Контролисана демократија*, Подгорица, 1999,
- Ристевски Димитрије, *Опита рехабилитација Србије*, Београд, 1998,
- Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, Подгорица, 2003,
- Lidija Čehulić, *Euroatlantizam*, Zagreb, 2002,
- Павле Јовановић, Милан Поповић, *Савремени политички системи*, Подгорица, 1998,
- Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku*, Zagreb, 2002,
- Henry Kissinger, *Diplomacija*, Zagreb, 2000,
- Имануел Волерстин, *Опадање Америчке моћи*, Подгорица, 2004,
- Radovan Vukadinović, *Међународни односи од hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb, 2001,
- Aleksandar Fatić, *Trans-atlantizam u evropskim integracijama*. (on-line-www.management.org.yu).
- Официјелни сајт Сјеверноатлантског пакта - www.NATO.int
- Волерстин Имануел, *Увод у анализу свјетског система*, Цетиње, 2005.
- Група аутора, *Амнезија јавности – од пропаганде до тероризма*, Графо комерц, Београд, 2004,
- Vukadinović Radovan, *Politika i diplomacija*, Politička kultura, Zagreb, 2004,